

УДК 378.756

Вікторія Савіцька

**ЗМІСТ І РОЛЬ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН
У КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ
ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Становлення України як самостійної держави, її національне відродження та перехід до ринкових відносин кардинально впливають і на освіту. Трансформації, що відбуваються в сучасному українському суспільстві, зачіпають і вищу школу. Значно зростає потреба у фахівцях із вищою освітою. Особливе місце серед них посідають майбутні соціальні працівники як високо компетентні, всебічно освічені фахівці, рівень підготовки яких повинен забезпечити соціальні потреби суспільства в умовах економічного розвитку.

На сучасному етапі розвитку системи освіти висувається ряд вимог до професійної освіти, зокрема сприяння розвитку особистості, здатності приймати самостійні та відповідальні рішення в умовах, що швидко змінюються. Ці нові вимоги є не предметноспеціальними, а надпредметними, тому метою професійної освіти є не лише оволодіння певною сукупністю професійних знань, умінь і навичок, а й розвиток пізнавальної активності, формування умінь самостійної навчально-пізнавальної діяльності, здатності до постійного самовдосконалення.

Підвищення вимог соціального замовлення до кваліфікації випускника вищої школи і потреби самого випускника, який виходить на конкурентний ринок праці, зумовлюють необхідність упровадження змісту і технологій навчання, зорієнтованих на результат. Адже принцип опори на результати навчання і сформовані компетентності сприятимуть орієнтації навчальних програм на особистість того, хто навчається, та на конкретні підсумки навчання [1, с. 43].

Гуманітарні та соціально-економічні дисципліни є як основою розвитку майбутнього фахівця, так і базою для опанування фаховими дисциплінами. Розглянемо взаємозв'язок блоку гуманітарних і соціально-економічних і фахових дисциплін при підготовці фахівців соціальної сфери. Відомо, що зміст навчання не завжди відповідає кінцевій меті – підготовці фахівця, який би відповідав сучасним вимогам і міг би виконувати свої професійні обов'язки на високому рівні, а його загальнотехнічна і фахова підготовка дозволяла б легко опанувати новітні технології, які дуже швидко розвиваються в сучасних ринкових відносинах.

Метою статті є аналіз взаємозв'язку та ролі нормативних і фахових дисциплін при підготовці соціальних працівників у ВНЗ.

Підготовку майбутніх соціальних працівників науковці визначають як процес і результат формування готовності до певної професійної діяльності; цілісний неперервний процес становлення особистості фахівця; процес формування фахівця нового типу, який має швидко й адекватно реагувати на зміни в суспільстві, компетентно вирішувати соціально-педагогічні проблеми; система організаційно-методичних заходів, які забезпечують формування професійної спрямованості, знань, умінь, навичок.

У контексті нашого дослідження процесом професійної підготовки майбутніх соціальних працівників є цілеспрямоване навчання теоретичним аспектам гуманітарних і суспільних наук, формування фахових умінь і навичок, а також розвиток особистісних якостей майбутнього виконавця соціальної роботи.

Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників, відповідно до рекомендованого переліку навчальних дисциплін та освітньо-професійної програми, складається з циклу соціально-гуманітарної, природничо-наукової, загальноекономічної, професійної та практичної підготовки. Більшу увагу ми приділимо характеристиці фахових дисциплін. Фахові дисципліни ми визначаємо як такі, що відображають специфіку конкретної предметної сфери професійної діяльності та базуються на основі загальнопредметного змісту освіти. У більшості досліджень фахові дисципліни визначено як предмети циклу професійно орієнтованих дисциплін.

У сучасному освітньому середовищі досить часто згадуються терміни, пов'язані з однією дисципліною (навчальна дисципліна), або групою дисциплін (фахові дисципліни, дисципліни гуманітарної, фундаментальної або професійної підготовки та ін.).

Н. Чебишев та І. Каган пропонують дидактичну концепцію цілісної дисципліни ВНЗ [11, с. 50]. Основні положення концепції полягають у тому що:

1. *Навчальна дисципліна ВНЗ* – базисна одиниця змісту підготовки фахівця. Це один із найважливіших засобів і форм представлення змісту навчання.

2. *Головний об'єкт вивчення в кожній навчальній дисципліні* – цілісний процес розв'язання професійної проблеми, або інакше – побудова цього процесу як системи, що характеризується міждисциплінарними взаємозв'язками компонентів і максимальним ступенем їх єдності.

3. *Предмет вивчення в навчальній дисципліні* – той компонент цілісного процесу рішення, для визначення якого необхідно використовувати "апарат" даної навчальної дисципліни, тобто дисциплінарний компонент. Це технологія і результат здійснення профільно-дисциплінарного аналізу

процесу розв'язання проблеми за допомогою засобів відповідної дисципліни. Саме вміння студента визначити такий компонент свідчить і про вміння використовувати свої знання з дисципліни. Разом із тим це і критерій інтеграції даної дисципліни з іншими, а також форма здійснення реального внеску кафедри в реальну підготовку фахівця.

4. *Методологія навчальної дисципліни* – методи тієї науки, яка лежить в основі дисципліни, а також цілісний підхід до вивчення і навчання професійної діяльності. Методологічний інструмент – профільно-дисциплінарний аналіз процесу розв'язання проблеми як цілісної системи. За допомогою профільно-дисциплінарного аналізу забезпечується глибоке розуміння студентами професійної проблеми і процесу її розв'язання; реалізуються пояснювальна, проектувальна і прогностична функції наукового змісту дисциплін; у студентів формуються повноцінні знання з кожної дисципліни, дисциплінарне і професійне мислення.

5. *Мета навчальної дисципліни* – формування у студентів уміння затребувати і використовувати її науковий зміст у якості методологічного, теоретичного і технологічного засобу розгляду міждисциплінарних і професійних ситуацій, обґрунтування і виконання цільових видів пізнавальної та професійної діяльності.

Підготовка фахівців будь-якої сфери здійснюється на основі навчального плану. Навчальний план – це нормативний документ вищого навчального закладу, який складається на підставі освітньо-професійної програми та структурно-логічної схеми підготовки і визначає перелік та обсяг нормативних і вибіркових навчальних дисциплін, послідовність їх вивчення, конкретні форми проведення навчальних занять і їх обсяг, графік навчального процесу, форми та засоби проведення поточного і підсумкового контролю. Навчальний план затверджується керівником навчального закладу.

Для конкретизації планування навчального процесу на кожний навчальний рік складається робочий навчальний план [6]. Навчальний план підготовки бакалавра (базова вища освіта), побудований по вертикалі (чотири роки навчання), відображає перелік навчальних дисциплін за роками навчання, кількість годин на вивчення кожної; індивідуальну, самостійну роботу студента, форми контролю знань. Структура навчального плану включає дві частини: нормативну і варіативну. Нормативні навчальні дисципліни встановлюються державним стандартом освіти. Дотримання їх назв і обсягів є обов'язковим для навчального закладу [6]. До нормативної частини входять три цикли дисциплін: гуманітарної та соціально-економічної підготовки, природничо-наукової підготовки і професійно-практичної підготовки.

Вибіркові (варіативні) навчальні дисципліни встановлюються вищим навчальним закладом. Вибіркові (варіативні) навчальні дисципліни вводяться для задоволення освітніх і кваліфікаційних потреб особистості, ефективного використання можливостей і традицій конкретного навчального закладу, регіональних потреб тощо [6]. Варіативна (вибіркова) частина включає два цикли: дисципліни за вибором навчального закладу та дисципліни за вибором студента.

Місце і значення навчальної дисципліни, її загальний зміст і вимоги до знань і вмінь визначаються навчальною програмою дисципліни. Навчальна програма вибіркової (варіативної) дисципліни розробляється вищим навчальним закладом [6].

Важливими у підготовці фахівців є також гуманітарні та соціально-економічні дисципліни. Дисципліни вказаного блоку сприяють підвищенню загального освітнього рівня майбутнього фахівця, утвердженню громадянської позиції у суспільстві, виховують повагу як до національних, так і до загальнолюдських цінностей, розширюють світогляд молодшої людини, дозволяють проаналізувати взаємозв'язок і взаємозумовленість обов'язків і прав у суспільстві, сприяють формуванню національної гідності, вивчаючи історію України і її поступ до незалежності в різні історичні періоди і в різних ситуаціях.

Поряд із тим, цикл гуманітарних і соціально-економічних дисциплін у багатьох випадках пов'язаний із циклом фундаментальних і професійно орієнтованих дисциплін. Однак слід зазначити, що блок гуманітарних і соціально-економічних дисциплін меншою мірою взаємопов'язаний із фаховими дисциплінами, ніж інші блоки дисциплін.

Цикл фундаментальних і професійно орієнтованих дисциплін найбільш тісно пов'язаний із циклом фахових дисциплін і значною мірою визначає глибину їх засвоєння.

Фундаментальною теоретичною основою професійної підготовки майбутніх соціальних працівників є вивчення фахових дисциплін. Ми здійснили контент-аналіз навчальних програм фахових дисциплін, зміст яких стосується аспектів підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності. Нами було проаналізовано навчальні програми вищих навчальних закладів Хмельницького національного університету (ХНУ), Тернопільського національного економічного університету (ТНЕУ), Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка (ТНПУ ім. В. Гнатюка). Акцентуємо увагу на деяких із них. Так, вивчення дисципліни "Вступ до спеціальності" передбачає ознайомлення студентів із сутністю соціально-професійної діяльності, формування гуманістично

орієнтованого професійного світогляду. У змісті навчальної дисципліни “Вступ до соціальної роботи” (ТНЕУ), розкрито її сутність, історію виникнення і розвитку, місце у структурі соціогуманітарних наук, а також висвітлено особливості її як прикладної діяльності (методологію, організаційні аспекти, систему моральних норм, правове регулювання, фахові, особистісні вимоги до соціальних працівників, специфіку суб’єкт-суб’єктних відносин у комунікативних процесах, морально-етичний вимір фахової діяльності, принципи і форми організації роботи соціальних служб) [3].

Навчальна дисципліна “Соціальна педагогіка” містить питання специфіки соціально-педагогічної роботи з різними групами і категоріями населення. Майбутні фахівці повинні знати основні категорії, функції, принципи та методи соціально-педагогічної діяльності; зміст і напрями соціально-педагогічної роботи з різними віковими і соціальними категоріями населення; уміти застосовувати базові знання соціальної педагогіки у плануванні професійної діяльності, при виборі ефективних форм і методів соціальної роботи з різними групами клієнтів. Зміст навчальної програми курсу “Соціальна педагогіка” О. Безпалько (ТНПУ імені В. Гнатюка) містить базові теоретичні положення соціальної педагогіки як науки, структуру, принципи, ресурсне забезпечення, методи соціально-педагогічної діяльності; зміст соціально-педагогічної діяльності з сім’ями різних типів, із дітьми та молоддю з обмеженими функціональними можливостями, із дітьми та молоддю, що проявляють різні форми дезадаптації; особливості роботи в територіальній громаді як соціалізуючому просторі особистості [9, с. 5–8]. Навчальна програма курсу “Соціальна педагогіка” О. Безпалько, М. Соляник (ХНУ) передбачає формування у студентів знань щодо сутності соціальної педагогіки як науки; основних понять соціальної педагогіки; особливостей соціалізації особистості в різних мікросоціумах; попередження негативного впливу факторів соціального середовища на особистість; організації соціально-педагогічної діяльності з різними категоріями клієнтів; специфіки діяльності закладів соціального спрямування [10, с. 66].

Одним із головних чинників фахового становлення соціального працівника, який здійснюватиме професійну діяльність у соціальній сфері, є знання, отримані при вивченні психологічних курсів. Змістом навчальної дисципліни “Загальна психологія” передбачено вивчення поняття про особистість, особливостей розвитку психічних процесів, емоційно-вольової сфери й індивідуальних особливостей. І. Русинка (ТНЕУ) у навчальній програмі “Загальна психологія” розкриває основи сучасної психології, розвиток психологічних знань із найдавніших часів до наших днів, пропонує оновлену понятійну систему опису змісту і функцій психіки людини. Також при вивченні даної дис-

ципліни подаються конкретні рекомендації щодо оптимізації поведінки людини. Засвоєння матеріалу даної навчальної дисципліни сприятиме формуванню соціально-психологічної компетентності, соціальної мобільності й особистої конкурентоспроможності майбутніх фахівців соціальної сфери [8].

Основою курсу “Соціальна психологія” (ТНЕУ) є вивчення характеристик процесу спілкування, поняття взаємодії та комунікації, різновиди, бар’єри спілкування, механізми взаєморозуміння, способи впливу; особливості великих і малих соціальних груп, роль особистості у структурі групових відносин [5]. Вивчення дисципліни “Соціальна психологія” (ТНПУ імені В. Гнатюка) полягає у створенні умов для засвоєння студентами знань щодо соціально-психологічних феноменів, їх закономірностей і механізмів, для вироблення вмінь застосування знань у професійній діяльності, а також для формування готовності студентів самостійно пізнавати, аналізувати, шукати глибинні взаємозв’язки повсякденних життєвих явищ, розуміти себе і соціальний світ [7].

Навчальна програма дисципліни “Соціальна робота з різними групами клієнтів” (ТНЕУ) передбачає розгляд основних аспектів державної соціальної політики щодо соціальної роботи з різними групами клієнтів, вивчення специфіки різних груп клієнтів у соціальному і психологічному відношенні, засвоєння теоретичних засад соціальної роботи з різними групами клієнтів, узагальнення практичних методів і методик роботи з конкретними групами клієнтів [4].

Курс “Технології соціальної роботи” (ТНПУ імені В. Гнатюка) дає характеристики основних соціальних технологій, визначає можливості реалізації педагогічних і психологічних методів у соціальній роботі, характеризує загальні технології діяльності соціального працівника і технології організації соціальної роботи з різними групами клієнтів [2, с. 3].

Отже, сучасні умови вимагають від майбутніх фахівців не лише набору вмінь, а й стійких навичок самостійного навчання та роботи, вміння організовувати свій робочий час і займати активну позицію стосовно виконуваної роботи. Проте під час навчання важливими залишаються нормативні та фахові дисципліни, які є “фундаментом” майбутньої професії. Саме у процесі вивчення окреслених дисциплін студенти отримують теоретико-методологічні (знання цілей, принципів, змісту, методів, форм соціальної діяльності), методичні (знання основ методики, форм, методів, технологій соціально-педагогічної роботи з різними категоріями населення) та прикладні (знання способів, прийомів, методів, видів соціальної допомоги клієнтам) знання з соціальної роботи. У професійній підготовці майбутніх соціальних працівників фахові дисципліни є ос-

новою теоретичної підготовки, що створює передумови для осмислення міжпредметних зв'язків, генерації ідей, опанування знаннями закономірностей розвитку різних галузей і є інтелектуальною готовністю випускників до практичної соціальної роботи.

Таким чином, здійснений нами аналіз змісту навчальних програм фахових дисциплін дозволив дійти висновку, що названі дисципліни прямо чи опосередковано впливають на формування знань, які студенти зможуть використовувати в майбутній професійній діяльності.

Посилання:

1. Біла книга національної освіти України / Акад. пед. наук України ; за ред. В. Г. Кременя. — К., 2009. — 185 с.
2. Вайнола Р. Х. Навчальна програма дисципліни “Технологія соціальної роботи” (для бакалаврів). — К. : МАУП, 2004. — 24 с.
3. Вступ до соціальної роботи : навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів / За ред. Т. В. Семигіної, І. І. Миговича. — К. : Академвидав, 2005. — 304 с.
4. Лукашевич М. П. Соціальна робота (теорія і практика) : підручник / М. П. Лукашевич, Т. В. Семигіна. — К. : Каравела, 2011. — 368 с.
5. Москаленко В. В. Соціальна психологія : підручник. — 2-ге вид., випр. та доп. / В. В. Москаленко. — К. : Центр учбової літератури, 2008. — 688 с.
6. Наказ Міністерства Освіти України “Про затвердження Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах” № 161 від 2.06.93. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0173-93>
7. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : підручник : у 2-х кн. — Кн. 1 : Соціальна психологія особистості і спілкування / Л. Е. Орбан-Лембрик. — К. : Либідь, 2004. — 574 с.
8. Русинка І. І. Психологія : навч. посіб. / І. І. Русинка. — К. : Знання, 2007. — 367 с.
9. Соціальна педагогіка: збірник програм для підготовки бакалаврів. — Чернівці, 2009. — 344 с.
10. Соціальна педагогіка : Типові програми соціально-педагогічних дисциплін / за ред. проф. А. Й. Капської. — К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. — 380 с.
11. Чебышев Н. Что такое учебная дисциплина? / Н. Чебышев, В. Каган // Высшее образование в России. — 1997. — № 423. — С. 48—53.

References (transliterated and translated):

1. Bila knyha nacionalnoi osvity Ukrainy (White Papers of National Education of Ukraine) / Academy of pedagogical sciences of Ukraine; ed. by V. H. Kremen. Kiev, 2009. 185 p.
2. Vainola R. Kh. Navchalna programma dyscypliny “Tehnologii socialnoi roboty” (dlia bakalavriv) (Syllabus of the course “Technology of Social Work” (for bachelors). Kiev, 2004. 24 p.
3. Vstup do socialnoi roboty: navch. posib. dlia stud. vyshchyh navch. zakladiv (Introduction to social work : tutorial for higher school students). / T. V. Semyhina, I. I. Myhovych (eds.). Kiev, 2005. 304 p.
4. Lukashevych M. P., Semyhina T. V. Socialna robota (teoria i praktyka) : pidruchnyk (Social work (theory and practice) : textbook). Kiev, 2011. 368 p.
5. Moskalenko V. V. Socialna psykholohiia : pidruchnyk (Social psychology : textbook). Kiev, 2008. 688 p.
6. Nakaz Ministerstva Osvity Ukrainy “Pro zatverdzhennia Polojennia pro orhanizaciju navchalnoho procesu u vyshchyh navchalnyh zakladah” no 161 vid 2.06.93 (Order of the Ministry of Education of Ukraine “On Approval of the Regulation on the organization of educational process at higher schools” № 161 of 02.06.93). — [Electronic resource]. — Mode of access : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0173-93>

7. *Orban-Lembryk L. E.* Socialna psychologia: pidruchnyk: u 2-h kn. Kn. 1: Socialna psychologia osobystosti i spilkuvannia (Social psychology: textbook: in 2 vols. Vol. 1: Social psychology of personality and communication). Kiev, 2004. 574 p.
8. *Rusynka I. I.* Psychologia: navch. posib. (Psychology: tutorial). Kiev, 2007. 367 p.
9. Socialna pedahohika: zbirnyk program dlia pidhotovky bakalavriv (Social pedagogy: a collection of training programs for bachelors). Chernivci, 2009. 344 s.
10. Socialna pedahohika: Typovi prohramy socialno-pedahohichnyh dyscyplin (Social pedagogy: Standard program of social and pedagogical subjects). / *A. Y. Kapska* (ed.). Kiev, 2012. 380 p.
11. *Chebyshev N., Kagan V.* Chto takoe uchebnaja disciplina? (What is an academic discipline?) // Higher education in Russia, 1997. № 423. P. 48—53.

Стаття надійшла до редакції 27.11.2013

V. Saviцкая

Содержание и роль профессиональных дисциплин в контексте подготовки социальных работников к профессиональной деятельности

В статье раскрыта роль профессиональных дисциплин при подготовке будущих социальных работников, а также осуществлен анализ содержания учебных программ профессиональных дисциплин в разных вузах. Автор делает вывод, что современные условия требуют от будущих специалистов не только набора умений, но и устойчивых навыков самостоятельного обучения и работы, умение организовывать свое рабочее время и занимать активную позицию в отношении выполняемой работы. Однако во время учебы важными остаются нормативные и профессиональные дисциплины, которые являются фундаментом будущей профессии. Быстрые изменения в современном обществе требуют от будущих специалистов социальной сферы устойчивости знаний и умений, а также мобильности и лабильности. Знание психологии, педагогики и социальной работы и других профессиональных дисциплин является необходимым условием для осуществления их профессиональной деятельности, поскольку они прямо или косвенно влияют на формирование знаний, которые студенты смогут использовать в будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: профессиональные дисциплины, подготовка будущих социальных работников, профессиональная деятельность, учебный план.

V. Savitska

**Content and Role of Professional Disciplines
in the Context of Preparing Social Workers for Professional Activity**

The article deals with the role of professional disciplines in the preparation of future social workers, and the analysis of the curriculum of professional disciplines in different universities. The author concludes that current conditions require future experts to possess not only a set of skills, but also sustainable skills of independent study and work, the ability to organize their working time and take a proactive stance in relation to the work performed. However, during the study regulatory and professional disciplines that are the foundation of their future profession remain important. Rapid changes in modern society require future social specialists' sustainability of knowledge and skills, as well as their mobility and labiality. Knowledge of psychology and pedagogy of social work and other professional disciplines is a prerequisite for their professional activities implementation, since they directly or indirectly influence the formation of knowledge that students can use in their future professional activity.

Key words: professional disciplines, preparation of future social workers, professional activity, curriculum.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Г. М. Лактіонова